

2. Іваничук Р. І. Благослови, душе моя, Господа... Львів: Просвіта, 1993. 270 с.
3. Голубка Т. Я., Голубка С.М. Провісник національного відродження: про українського письменника Іваничука Романа. Львів: Світ, 1999. 91 с.
4. Іваничук Р. Орда. Львів: Просвіта, 1992. 200 с.
5. Іваничук Р. «У літературі повинна превалювати естетика». *Книжковий клуб*. 2004. № 11. С. 38-41.

**ЛІНГВОІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ЕЛІТАРНОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ
ВЧЕНОГО-ПУБЛІЦИСТА РОМАНА ГРОМ'ЯКА
(НА ПРИКЛАДІ ВЖИВАННЯ ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ)**

Тетяна Вільчинська,
*доктор філологічних наук, професор кафедри
загального мовознавства та слов'янських мов tetyana_v@ukr.net;*
Олександр Вільчинський,
*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка vilchuk@tnpu.edu.ua*

У добу панування антропоцентричної парадигми особливо гостро постає проблема репрезентації людини в мові. Вже не викликає сумнівів, що в мовній картині світу відбито ментальність і ціннісні пріоритети, етно- і психотип цілого народу загалом та окремої мовної особистості як представника національної самобутності зокрема. Поєднання загальнонародних та особистих знань, світоглядних концепцій, аксіологічних домінант уможлиблює реалізацію такої особистості насамперед на рівні її власних мовних уподобань й оригінальної мовленнєвої поведінки в комунікативному просторі будь-якого дискурсу та актуалізує проблему її кваліфікації в різних галузях гуманітарного знання. Зокрема, поширеними на межі ХХ-ХХІ ст. стали терміни «комунікативна особистість», «дискурсна особистість», «елітарна особистість». У запропонованому дослідженні перевагу надаємо терміносполуці «елітарна мовна особистість», під якою, зважаючи на праці Н. Баландіної, Т. Космеди, Л. Мацько,

Н. Петлюченко, розуміємо інтелектуально обдаровану людину, яка яскраво репрезентує себе в усному і писемному мовленні, досконало володіє всім комплексом мовних, комунікативних, моральних та етичних норм. Елітарність такої особистості пов'язана з трьома найважливішими рисами мовної особистості щодо світогляду та пріоритетів – націєцентричністю, що в нашому випадку стосується українськоцентричності; культуроцентричністю, скерованою на високий загальний культурний рівень, та емпатоцентричністю, зорієнтованою на гармонізацію комунікації.

Яскравим прикладом елітарної мовної особистості є Роман Теодорович Гром'як – відомий український вчений, публіцист, літературний критик, автор численних наукових праць, літературно-критичних нарисів, публіцистичних статей. Про Р. Гром'яка можна говорити, що, як елітарна мовна особистість, він повною мірою реалізував себе і в науковому, і в публіцистичному дискурсах. Підтвердженням цього слугує проведене дослідження, матеріалом для якого послужила його праця «Культура. Політика. Інтелігенція. *Публіцистика літературознавця*» (2009).

Зауважимо, що уже вивчено мовні особистості таких відомих українців, як І. Пулюй (І. Фаріон), В. Русанівський (Л. Шевченко), А. Загнітко (Т. Космеда), О. Бондар (А. Романченко) та деяких інших. Тоді як феномен Р. Гром'яка ще належить пізнати. Непересічність особистості вченого зумовлює складність і багатоетапність процедур, спрямованих на вивчення його спадщини. Загалом подібні дослідження передбачають три етапи: 1) узагальнену характеристику мовної особистості вченого; 2) аналіз її за рівнями мови; 3) характеристику відповідно до її структурної організації. Об'єднавчою особливістю усіх цих етапів є інтерес до ідіостилу вченого, до мовних засобів вираження думки.

У запропонованому повідомленні проаналізуємо один із таких мовних засобів, що належить синтаксичному рівню, яким так широко послуговувався Р. Гром'як, – це вставлені конструкції.

В українському мовознавстві існує чимало праць, у яких висвітлено природу вставлених одиниць, з'ясовано їхню семантику, схарактеризовано

структуру і под. (І. Вихованець, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, Л. Кадомцева, М. Каранська, Б. Кулик, К. Шульжук та ін.). Водночас М. Каранська зауважує, що вставлені конструкції настільки різноманітні за змістом, що їх неможливо класифікувати, оскільки «тут є і підкреслення якоїсь деталі, й уточнення за бажанням, і побіжні зауваження, певні додаткові відтінки зображення, і широкі доповнення пояснювального характеру, і роздуми та різні спогади, гострі емоційні й експресивні вислови» [3, с. 165]. Усе це повною мірою підтверджують вставлені конструкції, виявлені у досліджуваних текстах Р. Гром'яка, напр.: *Є в цій проблемі грань чисто моральна (боязуство, пристосовництво, літературне утриманство), але не тільки* [2, с. 7] та «Волині» У. Самчука *протиставляв свого «Юрка Крука» П. Козланюк; з нею (відразу чи згодом – неістотно) суміряв власну «Волинь» Б. Харчук* [2, с. 333].

Незважаючи на це, науковці протягом тривалого часу намагаються класифікувати вставлені одиниці, або, як їх ще називають, вставлені поширювачі, традиційно диференціюючи їх за виконуваними функціями на уточнювальні, пояснювальні та доповнювальні [4, с. 171], пор.: *Невдовзі наруга не минула і нашої тітки: верталася з району (працювала в військкоматі), її перестріли лісовики, відпустили ледь живу* [2, с. 185]; *У такому розумінні критика (точніше, постійний, всюдисущий критицизм)... чинить на літературу зворотний вплив* [2, с. 10]; *3 1927 року аж до смерті 1987 Самчук – політичний емігрант (за винятком кількох років, коли під час II Світової війни повернувся в Україну, але тут господарювали фашисти)* [2, с. 332]. Або ж пропонують розмежовувати кореляти (вставлені конструкції, що співвідносяться з відповідними компонентами семантичної структури речення) і субститути (вставлені одиниці, які не мають у базовому реченні корелятивних синтаксем) [1], пор.: *Українці винятку не становили, хоча з ряду історичних причин (оте четвертування наших земель – не остання і не другорядна з них) дещо відставали від сусідів* [2, с. 95] та *Далі розповідь розгортається з дуже відомих (за творами інших поетів та й самого Павличка) мотивів, реалій...* [2, с. 201].

Дослідження показало, що Р. Гром'як використовує різні за структурою (виражені словом, словосполученням, реченням) одиниці, пор.: *І що цікаво – попри все інше у центрі уваги опиняються як взаємини письменників і критиків, так і власна критична (чи некритична) рефлексія письменника* [2, с. 11]; *Ідея єдності українських земель утверджує насамперед система персонажів, що, зазвичай, репрезентує всі слов'янські (передусім східнослов'янські) племена і народності...* [2, с. 224] та *Писання на догоду кон'юнктурі кануть у Лету, зболені Слова митця, що тримався національного кореня, одержують друге (і хочемо вірити), вічне життя* [2, с. 334].

Крім цього, розмежовуємо також вставлені конструкції, що пов'язані з базовим реченням, безсполучниковим зв'язком, і ті, в яких наявний сурядний чи підрядний сполучник як формальний виразник зв'язку з основним реченням, пор.: *Протягом якихось сімдесяти років (середній вік людини) мінялися влади й владики, не питаючи згоди у тих, хто жив на землі, вирощував хліб і до хліба* [2, с. 91] та *Волиняк і співець рідної Дермані переніс у них вихідну позицію, з якої розглядав долю української родини (а крізь неї і долю України), на хутір під Канів* [2, с. 334]; *Історико-літературний процес і літературно-художня критика (якщо бодай умовно їх розчленувати) взаємозумовлюються, взаємостимулюються, хоча ця взаємодія не є самоочевидною* [2, с. 8].

Виявлені вставлені одиниці можуть ускладнюватися, здебільшого вставними словами, напр.: *Герой (чи, власне, антигерой) цього твору Ярослав Петруня пише роман життя, роман-передбачення, роман-слідство про відомого, перспективного, талановитого письменника...* [2, с. 13].

Зазначимо, що вставлені конструкції в публіцистичних текстах Р. Гром'яка виступають виразним засобом реалізації авторської оцінки, характеристики, коментаря, пор.: *Філософія зрадництва не раз перехлюпується за межі персонажа і «оформляється» в авторському слові («Незримі щупальця, що залізли проти його волі в нутро, щоденно висисали все добре з його душі. Вирватися з них, втекти не було сили, як у риби, що потрапила у щупальця спрута»)*... [2, с. 219-220] та *Події в романі «Край битого шляху» відбуваються*

у великому місті і глухому селі (у Львові і в Карпатах)... [2, с. 219]. Особливо яскраво це демонструють контексти, де оцінка вченого-публіциста увиразнюється окличною інтонацією, напр.: *І в загальних описах, і в сюжетних ланках, і в системі персонажів, і в діалогах (по-різному!) прагнув показати глибинну суть формування особи* [2, с. 221].

Вставлені одиниці є також важливим засобом зосередження уваги на певному слові чи конструкції, уточнення, напр.: *Контрасти довкола, суперечності життя породжували різні антитези авторських означень, оцінок, а полярні полюси в цих протиставленнях неодмінно включали, з одного боку, минуле, а з другого, – майбутнє (мрії)* [2, с. 190-191]; *Усі компоненти естетичної свідомості людини (почуття, уявлення, поняття, ідеал, образ) існують у певній формі, а в процесі об'єктивізації також продовжують оформлятися* [2, с. 9].

Отже, характеристика речень із вставленими конструкціями в публіцистичних текстах Р. Гром'яка засвідчила, що він активно послуговується різними за структурою, функціональним призначенням вставленими одиницями з метою додати до висвітлюваної проблеми свої коментарі, зосередити увагу на певних деталях, виразити авторську оцінку, що дає підстави для висновку про них як важливий мовний маркер лінгвоіндивідуалізації елітарної мовної особистості вченого.

Література

1. Галайбіда О.В. Вставлені конструкції в українському художньому тексті: автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01. Київ, 2011. URL: <http://www.lib.ua.net/diss/cont/353607.html> (дата звернення 15.03.2023).
2. Гром'як Р. Культура. Політика. Інтелігенція. *Публіцистика літературознавця*. Тернопіль: Джура, 2009. 400 с.
3. Каранська М.І. Синтаксис сучасної української літературної мови: навч. посіб. Київ. НМК ВО, 1992. 400 с.
4. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: підруч. Київ : Академія, 2004. 408 с.